

Mavzu: Leksikologiya

O'qituvchi: Ruzikulova G. F.

TIIAME

O'zbek tili Markaziy Osiyo qadimiylarining mahalliy xalqlarining turkiy tillar tizimidagi tillaridan biri sifatida uning lug'aviy tarkibi, grammatik qurilishi ham uzoq tarixga ega.

Hozirgi o'zbek tili leksikasi o'zining butun taraqqiyoti jarayonida shu tilning ichki rivojlanish qonuni asosida boyib borgan, bu tilning so'z boyligi, leksik-semantik tizimi sifatida shakllangan yaxlit bir hodisadir.

Hozirda umum iste'molda bo'lgan barcha so'zlar, grammatik vositalar o'zbek tilining o'zinikidir. Lekin bu leksik boylik birdan vujudga kelmagan. Birinchidan, o'zbek tili leksikasi turkiy xalqlar uchun umumiylar bo'lgan so'z boyliklari asosida rivojlangan bo'lsa, ikkinchidan, boshqa xalqlar tillaridan so'z o'zlashtirish sababli boyigan.

O`zbek tili leksikasining boyish manbalari

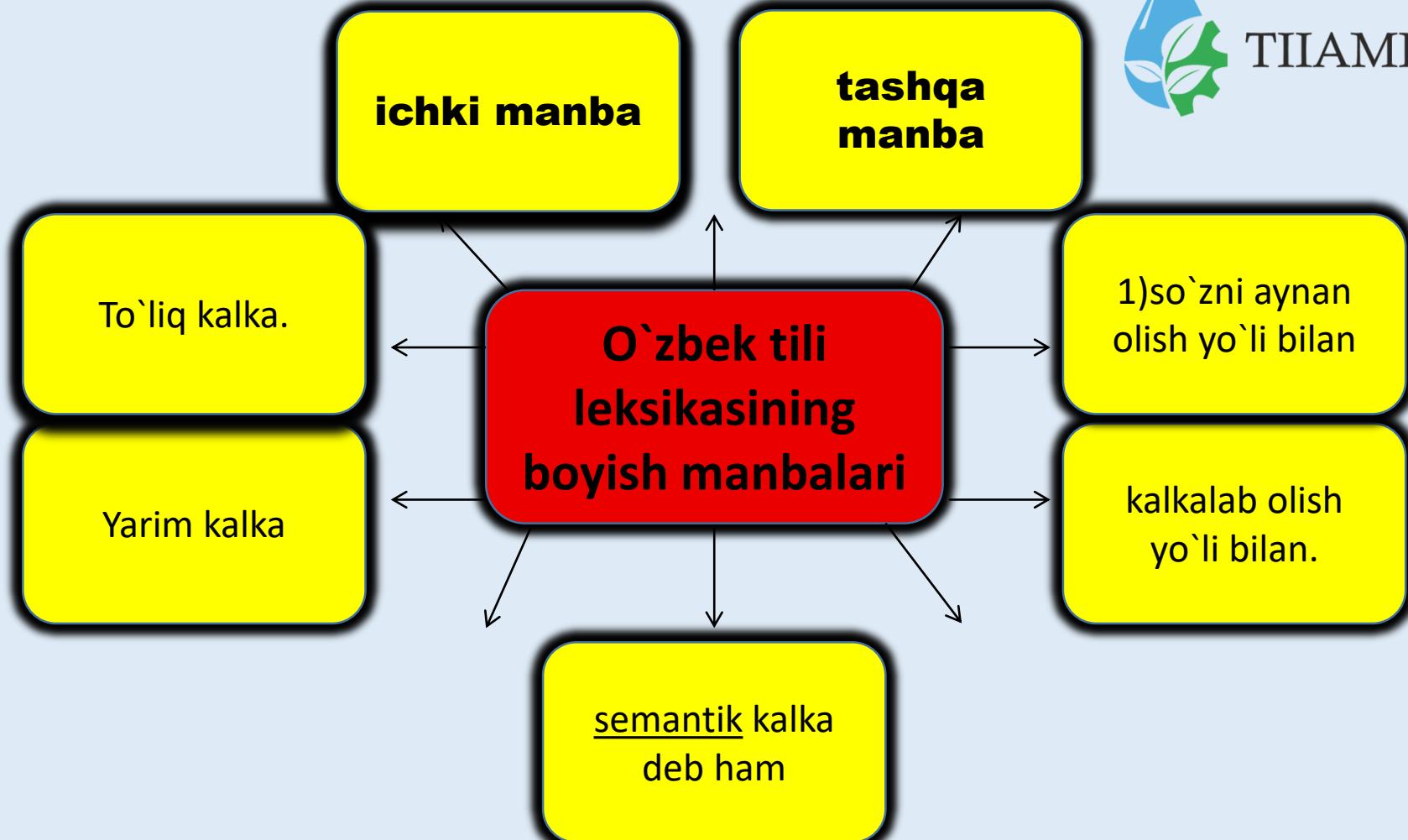

TILAME

O`zbek tilining leksikasi fan-texnika,
san’at, ishlab chiqarishning
taraqqiyoti bilan bog`liq holda boyib
boradi.

TILAME

TILAME

So`zni aynan olish yo`li bilan **tojik,
arab tillaridan, shuningdek, **rus**
tillaridan, rus tili orqali boshqa
Yevropa tillaridan ko`proq
o`zlashtirilgan. Masalan, sinch,
devor, yana, rubob, kitob, maktab,
daraxt, mutolaa, muomala, traktor,
sport kabi.**

**Tilning lug`at tarkibi
2 manba asosida boyiydi.**

**1. O`zbek
tilining ichki
imkoniyatlari
asosida (ichki
manba)**

**2. Boshqa
tillardan so`z
olish (tashqa
manba).**

1. O`zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida (ichki manba).

Bunda so`z yasash orqali yangi so`zlar hosil qilinadi: sinfdosh, limonzor, vazirlik, ijarachi, tinchliksevar, MDH, BMT kabi. Ichki imkoniyatga shevalardan adabiy tilga so`z olish ham kiradi: aya, bolish, uvildiriq (ikra) kabi.

2. Boshqa tillardan so`z olish (tashqa manba).

TIIAME

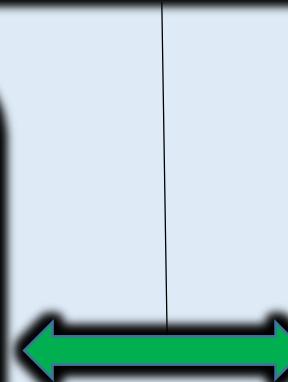
O`zbek tiliga boshqa tillardan so`z o`zlashtirish turli davrlarda turlicha bo`lgan. Eng qadimda fors-tojik tillaridan, keyinroq arab tilidan, undan ham keyinroq rus tilidan va rus tili orqali Yevropa tillaridan so`z o`zlashtirish faollashgan.

O`zlashgan so`zlar ham o`zbek tili leksikasida anchagina miqdorni tashkil etadi. Keyingi yillarda tilning leksik tarkibini so`z yasashdan ko`ra boshqa tillardan so`z o`zlashtirish hisobiga boyishi yetakchilik qilmoqda.

Boshqa tillardan so`zlar ikki usul bilan o`zlashtiriladi:

1)so`zni aynan
olish yo`li bilan;

2) kalkalab olish
yo`li bilan.

KALKALAB O'ZLASHTIRISH

TILAME

Kalkalab o`zlashtirishda so`z aynan olinmaydi, balki so`zning ma'nosi o`zlashtiriladi. Ikkinchi tildagi so`zning ma'nosi shu so`zning morfemik tarkibidan qismma qism nusxa ko`chirish orqali ifoda etiladi.

TILAME

Yarim kalkada ba'zan
o`zlashtirilayotgan
so`zning bir qism tashlanib,
qolgan qismi aynan olinadi:
aktualniy – aktual kabi.

Kalkalab o`zlashtirishning 2 xil yo`li bor:

1. To`liq kalka.
Bu usulda
o`zlashtirilayotgan
so`zning barcha qismlari
o`z til materialidan
tuziladi. Masalan:
polugramatniy –
challasavod, vsesoyuzniy
- butunittifoq.

2. Yarim kalka. Bu
usulda
o`zlashtirilayotgan
so`zning bir qismi
aynan saqlanib, bir
qismi o`z til orqali
beriladi. Traktorist –
traktorchi, tabelshik –
tabelchi kabi.

O`zga til so`zidagi ma`no o`z
tildagi so`z bilan berilsa,
bu semantik kalka deb ham
yuritiladi.

**E'TIBORINGIZ
UCHUN RAHMAT!**